

ตอนที่ 1

คำอธิบายทั่วไป

บทที่ 1

ข้อความเบื้องต้น

กฎหมายลักษณะหนี้ ซึ่งจะได้บรรยายต่อไปนี้มีบัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 เริ่มตั้งแต่มาตรา 194 เป็นต้นไปจนถึงมาตรา 353 แต่เฉพาะตั้งแต่มาตรา 241 ถึงมาตรา 250 ว่าด้วยสิทธิยึดเหนี่ยว และมาตรา 251 ถึงมาตรา 289 ว่าด้วยเรื่องภูมิสิทธินั้น จะไม่นำมาบรรยายไว้ ณ ที่นี้ เพราะกฎหมายดังกล่าวทั้ง 2 ลักษณะนั้นได้มีการรวมบรรยายอยู่แล้วในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยลักษณะคำประกัน จึงไม่ขอนำมาบรรยายซ้ำในที่นี้

คำว่า " หนี้ " นั้น อธิบายได้ว่าเป็นนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่ง เรียกว่า ลูกหนี้ ซึ่งเป็นฝ่ายที่ต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่า เจ้าหนี้ ซึ่งเป็นฝ่ายที่จะได้รับผลจากการกระทำนั้น ส่วนการกระทำดังกล่าวที่ฝ่ายลูกหนี้จะต้องกระทำนั้น แยกออกได้เป็น 3 ชนิดคือ

1. กระทำการ
2. งดเว้นทำการ และ
3. กระทำการโอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สิน

คำว่า หนี้¹ (obligation) นี้ ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ยังได้
เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สิทธิเรียกร้อง (claim) ดังที่มาตรา 233 แห่งประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์ได้กล่าวไว้เป็นต้น

ฉะนี้ในตำรากฎหมาย นักกฎหมายยังเรียกหนี้ดังกล่าวต่อไปอีกชื่อหนึ่งว่า
บุคคลสิทธิ (personal right - droit - personal หรือ just in personam)

คำว่า หนี้ หรือ สิทธิเรียกร้อง หรือบุคคลสิทธินี้ ถือเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง
ซึ่งอาจมีราคาได้และถือเอาได้ ตามที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 99 และถือรวมเข้าอยู่
ในกองทรัพย์สิน (patrimoine) ของบุคคลแต่ละบุคคลด้วย และเมื่อบุคคลใดตายกอง
ทรัพย์สินก็จะตกทอดเป็นกองมรดก ดังที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 1600 ซึ่งอธิบายไว้
ว่า ใดแก่ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ซึ่งตามกฎหมายหรือโดยสภาพแล้ว
เป็นการเฉพาะตัวโดยแท้

¹ จีค เพรชบุทร นิตกรวมและหนี้ แก้ไขเพิ่มเติมโดย จิตติ กิ่งศรีพิชัย
พิมพ์ครั้งที่ 3 โรงพิมพ์และท่าปากเจริญผล, 2524. หน้า 375

บทที่ 2

ความหมายของคำว่าหนี้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ มิได้ให้บทวิเคราะห์ตีความหมายของคำว่าหนี้ไว้ ลักษณะที่คงเริ่มต้นด้วยบทบัญญัติ มาตรา 194 " กู้ยอำนาจแห่งมูลหนี้ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิจะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ อนึ่ง การชำระหนี้ด้วยเงินเป็นการอันใดอันหนึ่งก็ย่อมมีได้ "

ตามบทบัญญัติ ในมาตรา 194 จึงเห็นได้ว่า หนี้ นั้น คือความผูกพันในกฎหมายระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือระหว่างเจ้าหนี้ฝ่ายหนึ่งและลูกหนี้ฝ่ายหนึ่ง ซึ่งฝ่ายเจ้าหนี้มีความชอบธรรมที่จะบังคับ ลูกหนี้ให้จำต้องส่งมอบทรัพย์สิน ทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่เจ้าหนี้

หนี้ตามความหมายดังกล่าวจึงมีความหมายกว้างกว่า หนี้ซึ่งคนทั่วไปหรือชาวบ้านเข้าใจกันว่า หมายถึง กู้หนี้ยืมสินกัน อันได้แก่สัญญากู้ยืมเงินกันเท่านั้น และหนี้ดังกล่าวนี้ ต้องเป็นความผูกพันกันทางกฎหมายระหว่างบุคคลกับบุคคลเท่านั้น ฉะนั้นถ้าเป็นความเกี่ยวพันกันระหว่าง คนกับทรัพย์สิน ได้แก่เรื่อง ทรัพย์สินสิทธิ เช่น คนเป็นเจ้าของรถยนต์ ย่อมมีผลตามกฎหมายที่จะใช้บังคับบุคคลภายนอกทุก ๆ คนทั่วไปในสังคม ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องหนี้แต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม บุคคลที่มีความผูกพันกันในกฎหมายดังกล่าวมานี้ อาจเป็นบุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคล (ตาม ป.พ.พ. มาตรา 65) ก็ได้

ตามที่กล่าวมาทั้งหมด จึงสรุปสาระสำคัญได้ว่า หนี้ต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ต้องมีเจ้าหนี้และลูกหนี้

2. ต้องมีความผูกพันในกฎหมายอันก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ในเรื่องหนี้
3. ต้องมีวัตถุแห่งหนี้

1. ต้องมีเจ้าหนี้และลูกหนี้

หนี้เป็นเรื่องบุคคลสิทธิ หรือสิทธิเหนือบุคคล ต้องมีคู่กรณี 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นคู่กรณี (เจ้าหนี้) ซึ่งมีสิทธิบังคับอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งตกอยู่ในหน้าที่จำต้องชำระหนี้ (เรียกว่าลูกหนี้) บุคคลซึ่งเป็นคู่กรณีผู้เป็นฝ่ายนั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นผู้ลูกหนี้หรือฝ่ายเจ้าหนี้ก็ตาม จึงอาจเป็นบุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคล (ตาม ป.พ.พ. มาตรา 70) ก็ได้ และไม่จำเป็นต้องมีเพียงฝ่ายละคน อาจจะมีหลายคนก็ได้ กล่าวคือ อาจมีบุคคลหลายคนรวมกันเป็นเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ก็ได้

ตัวอย่าง นาย ก. ฎึงเงิน นาย ข. มา 1,000 บาท กิ่งนี้ นาย ก. เป็นลูกหนี้ เพราะจะต้องชำระเงินคืนให้แก่ นาย ข. และ นาย ข. เป็นเจ้าหนี้ เพราะมีสิทธิที่จะเรียกให้นาย ก. ชำระเงิน 1,000 บาท คืนให้แก่ตน แต่ถ้านาย ก. ใ้ นาย ข. และ ค. ฎึงเงินไป 1,000 บาท ในลักษณะที่ นาย ก. จะเรียกให้ ข. และ ค. คนใดคนหนึ่งชำระหนี้ก็ได้โดยสิ้นเชิง กิ่งนี้ ข. และ ค. ก็ได้ชื่อว่า เป็นลูกหนี้ร่วมของ ก. แต่ถ้านาย ข. และ ค. เป็นเจ้าของเงิน 1,000 บาทรายนี้ และให้ ก. ฎึงเงินไป ในลักษณะที่ นาย ข. และ ค. คนใดคนหนึ่ง จะเรียกให้นาย ก. ชำระหนี้คืนได้โดยสิ้นเชิง กิ่งนี้ ย่อมถือว่า นาย ข. และ ค. เป็นเจ้าหนี้ร่วมของ ก.

2. ต้องมีความผูกพันในกฎหมายอันก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ในเรื่องหนี้

ความผูกพันระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ อาจเกิดขึ้นจาก นิติกรรม เจ้าหนี้ลูกหนี้ ต่างผูกพันซึ่งกันและกันโดยนิติกรรมนี้ นอกจากนิติกรรมแล้ว ความผูกพันอาจเกิดขึ้นจากเหตุอื่นได้อีก เช่น เรื่องจัดการงานนอกสั่ง อารมณ์ควรวัด และละเมิดก็ได้ เป็นต้น นอกจากนี้ในบางกรณีก็เป็นความผูกพันที่ก่อให้เกิดประโยชน์ แลกเปลี่ยนทางตอบแทนซึ่งกันและกัน

ในระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ เช่น สัญญาจ้างแรงงาน จ้างทำของ สัญญาซื้อขาย แลก-
เปลี่ยนเช่าทรัพย์สิน เป็นต้น แต่ในบางกรณีความผูกพันระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ในข้อที่
หากก่อให้เกิดประโยชน์แลกเปลี่ยนทดแทนกันไม่ เพราะคู่กรณีฝ่ายหนึ่ง มีสิทธิที่จะเรียกให้
คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งทำการชำระหนี้ แต่ไม่มีหน้าที่ที่จะต้องชำระหนี้ให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นการ
ทดแทน เช่น สัญญาเช่า สัญญาฝากทรัพย์สิน และตัวแทนโดยไม่มีอำนาจ เป็นต้น

ตัวอย่าง (1) ก. ขายนาฬิกาให้ ข. เป็นราคา 1,000 บาท ก. เป็นเจ้าหนี้
มีสิทธิที่จะเรียกราคานาฬิกา จาก ข. แต่ในขณะที่เดียวกัน ก. ก็มีหน้าที่ที่จะต้องส่งมอบ
นาฬิกาให้แก่ ข. ด้วย ส่วนฝ่าย ข. ก็เป็นเจ้าหนี้ มีสิทธิที่จะเรียกให้ ก. ส่งมอบนาฬิกาให้กับ
ตน และในขณะที่เดียวกัน ข. ก็มีหน้าที่ที่จะต้องชำระราคานาฬิกาให้แก่ ก. ด้วย

ตัวอย่าง (2) ก. ให้ ข. ยืมนาฬิกาไปใช้ ก. เป็นเจ้าหนี้ มีสิทธิที่จะเรียกร้อง
ให้ ข. คืนนาฬิกา แต่ ก. ไม่มีหน้าที่อันใดต่อ ข. ส่วนฝ่าย ข. ก็มีหน้าที่ต้องคืนนาฬิกาให้แก่
ก. แต่ไม่มีสิทธิเรียกร้องใด ๆ จาก ก. ได้

ความผูกพันในเรื่องหนี้ ตามธรรมชาติย่อมผูกพันเฉพาะคู่กรณีที่ก่อให้เกิดหนี้
ขึ้นเท่านั้น หาผูกพันไปถึงบุคคลภายนอกไม่ คนนอกสัญญาจึงหากองรับผิดความสัญญาไม่ แต่
มีบางกรณี สิทธิและหน้าที่ในเรื่องหนี้ อาจตกออกไปยังทายาทความตายของเจ้าหนี้ หรือ
ลูกหนี้ได้เช่น ผู้รับมรดกของรับผิดหนี้สินของลูกหนี้ผู้ตายจากกองมรดก แต่ทั้งนี้ความรับผิด
ชดเชยคงชดเชยก็ไม่เกินจำนวนทรัพย์สินมรดกที่ได้รับมานั้น (ป.พ.พ. มาตรา 1601)

ตัวอย่าง ก. ยืมเงินของ ข. มา 1,000 บาท หนี้รายนี้ย่อมผูกพันเฉพาะ ก.
และ ข. เท่านั้น คนภายนอกสัญญาหากองผูกพันด้วยไม่ แต่ถ้าปรากฏว่า ก. หรือ ข. ถึงแก่
ความตาย ดังนี้ ทายาทผู้รับมรดกของ ก. หรือ ข. ย่อมเข้าสวมสิทธิและหน้าที่ของเจ้ามรดก
ผู้เป็นเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ได้ เว้นแต่จะเป็นเรื่องเฉพาะตัวของบุคคลโดยแท้ (เช่น ไปตาม
ป.พ.พ. มาตรา 1600 และให้ดู มาตรา 446 และมาตรา 606 เป็นตัวอย่าง เป็นต้น)

ฎีกาที่ 1386/2500 โททก์ฟ้องจำเลยกับผู้รับโอนที่ดินจากจำเลย ขอให้เพิกถอนการโอน เพราะโททก์มีสัญญาจะซื้อขายไว้กับจำเลยก่อนแล้ว ศาลพิพากษายกฟ้อง เพราะสิทธิของโททก์เป็นบุคคลสิทธิ ไม่ใช่ทรัพย์สิน ไม่มีสิทธิที่จะยกเอาที่ดินคืนจากบุคคลภายนอก โททก์จึงมาฟ้องจำเลย เรียกค่าเสียหายได้ ไม่เป็นฟ้องซ้ำ

3. ทอณมีวัตถุแห่งตน

วัตถุแห่งตนในที่นี้ หมายถึง วัตถุแห่งตน ทั้งที่เป็นการกระทำ การละเว้น การทำกรณโคศลหนึ่ง (มาตรา 194, 198, 199) และทั้งที่เป็นทรัพย์สินที่จะต้องสงมข (มาตรา 195)

ทนในทางแพ่งกับทนธรรมคาหรือทนในทางศีลธรรม

ทนในทางแพ่ง หมายถึง ทนซึ่งมีผลฟ้องร้องบังคับคดีกันได้ตามกฎหมาย ซึ่งอาจเกิดจาก สัญญา ลามมิควรใด ละเมิด ฯลฯ เป็นต้น

ทนธรรมคาหรือทนในทางศีลธรรม คือทนซึ่งโดยปกติไม่มีผลฟ้องร้องบังคับคดี ทั้งนี้เนื่องจากทนดังกล่าวนี้ มิใช่มีผลมาจากการสัญญา จักการงานนอกสั่ง ลามมิควรใด ละเมิด หรือมูลทน อย่งอื่นซึ่งกฎหมายรับรองให้ แต่ทนธรรมคานี้เป็นทนที่มูลที่มาจากทนในทางศีลธรรมหรืออัยาศัยอันควรในสมาคม ซึ่งทนธรรมคานี้จะเกิดผลตามกฎหมายก็ต่อเมื่อ ได้มีการชำระทนกันตามทนที่ศีลธรรม หรือตามควรแก่อัยาศัยในสมาคมแล้ว กล่าวคือ กฎหมายกำหนดว่า ผู้ชำระทนโดยมูลเหตุดังกล่าวแล้ว จะเรียกคืนทรัพย์สินมิได้ ตัวอย่างเช่น กรณการที่บิดามารคา ฟูย่า ทายาย บำรุงรักษาผู้สืบสันคาน เป็นทางอุปการะหรือกรณผู้สืบสันคาน บำรุงรักษา บิดามารคา ฟูย่า ทายาย เป็นทางปฏิบัติ ทนดังกล่าวนี้ จะเรียกคืนไม่ได้ เพราะถือเป็นการบำรุงรักษาตามทนที่ในทางศีลธรรม หรือกรณการชำระทนอย่างใด ๆ ไปตามสิทธิเรียกร้องอันขาดอายุความไปแล้ว ก็ไม่อาจจะเรียกคืนได้

(มาตรา 188 วรรค 2-3 และมาตรา 403 วรรค 2 และมาตรา 408(2)(3) ประกอบ) และนอกจากนี้ นักกฎหมายบางท่านยังเห็นว่า หนี้ธรรมดาอันให้หมายความรวมถึงหนี้ที่ขาดหลักฐานด้วย ตัวอย่างของหนี้ที่ขาดหลักฐาน เช่น สัญญาบางประเภท กฎหมายบัญญัติว่า ท้องทำหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้รับผิดเป็นสำคัญ มิฉะนั้นจะฟ้องร้องบังคับคดีกันไม่ได้ ใ้แก่สัญญาเช่า อสังหาริมทรัพย์ (ตามมาตรา 538) สัญญาค้ำประกัน (ตามมาตรา 680) สัญญาประกันประณมยขอความ (ตามมาตรา 850) สัญญากู้ยืมเงินเกินเกินกว่า 50 บาท (ตามมาตรา 653) ฯลฯ เป็นต้น หนี้ที่ขาดหลักฐานดังกล่าวเหล่านี้ โดยปกติ กฎหมายบัญญัติว่า เจ้าหนี้จะนำมาฟ้องร้องบังคับคดีกันหาได้ไม่ แต่หากกรณีลูกหนี้ใ้ชำระหนี้ดังกล่าวแล้วนั้น โดยแม่จะไม่รู้ว่าเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิเรียกร้อง ลูกหนี้ก็หาไม่มีสิทธิจะเรียกคืนไม่

บทที่ 3 ปัจจัยแห่งหนี้

ข้อเกิดแห่งหนี้หรือเรียกว่า หนี้มาแห่งตนเอง หนี้ที่จะเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติหรือเหตุหลายอย่างหลายประการด้วยกัน มีสาเหตุมาจากเหตุแต่ละเฉพาะที่มีอยู่คือเอาไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เช่น การซื้อขาย แลกเปลี่ยน เช่าทรัพย์สิน ถูหนี้จ้างแรงงาน จ้างทำของ ค่าประกัน จำนอง จำนำ ฯลฯ เท่านั้น แต่หนี้อาจมีมูลมาจากกฎหมายอื่น ๆ ก็ได้ เช่น ตามกฎหมายว่าด้วยภาษีอากร เป็นต้น

โดยสรุปแล้วหนี้มีที่มาจากเหตุ 2 ประการ คือ

1. นิติกรรม
2. นิติเหตุ

1. นิติกรรม

นิติกรรมคืออะไรนั้น จะไม่ขออธิบายเพราะได้มีการศึกษาที่ผ่านมาแล้ว (ตาม มาตรา 149) นิติกรรมในที่นี้ หมายความว่ารวมถึงสัญญา ซึ่งเป็นนิติกรรม 2 ฝ่ายด้วย หนี้ที่เกิดจากนิติกรรมสัญญานั้น เป็นหนี้ซึ่งเกิดจากการแสดงเจตนาของบุคคลด้วยใจสมัครที่จะเข้ามามีผลผูกพันกันตามกฎหมาย ถ้ากรณีเป็นนิติกรรมสองฝ่าย ซึ่งก่อให้เกิดหนี้ขึ้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยชัด แต่ถ้าเป็นกรณีของนิติกรรมฝ่ายเดียว ซึ่งหมายถึงการแสดงเจตนาฝ่ายเดียว มีปัญหาว่าจะก่อให้เกิดหนี้ขึ้นได้หรือไม่ เช่น การก่อตั้งมูลนิธิ (มาตรา 110) คำมั่นโฆษณาจะให้รางวัล (มาตรา 362 และ 365) การรับสภาพหนี้ (มาตรา 193/14 การปลงหนี้ (มาตรา 340) และการบอกเลิกสัญญา เป็นต้น

กรณีของนิติกรรมฝ่ายเดียวนี้ เป็นเรื่องของบุคคลเพียงบุคคลเดียวกระทำ การ ดังนั้นโดยปกติจึงถือว่ามิอาจก่อให้เกิดหนี้ผูกพันบุคคลใดได้ เป็นแค่เพียงผูกพันตนเองแค่นั้น เพียงฝ่ายเดียวคือ ฝ่ายที่แสดงเจตนาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม นิติกรรมฝ่ายเดียวก็อาจก่อให้เกิดหนี้ขึ้นได้ ในเมื่อผู้รับการแสดงเจตนาและถือเอาประโยชน์จากการแสดงเจตนา ฝ่ายเดียวดังกล่าวนั้น และเมื่อกรณีเป็นเช่นนั้นก็จะเป็นผลก่อให้เกิดหนี้ เกิดเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น การให้ค้ำประกันจะให้รางวัล (ตามมาตรา 362) เมื่อมีผู้กระทำการตามที่ใดโรฆณาไว้ ก็ถือว่า ผู้กระทำการดังกล่าวได้สมัครใจเข้ามาผูกพันกับผู้ให้ค้ำประกันตามคำโรฆณา อันก่อให้เกิดหนี้ขึ้น เป็นผลให้มีเจ้าหนี้และลูกหนี้ ระหว่างผู้กระทำการกับผู้ให้ค้ำประกันจะให้รางวัลตามที่ใดโรฆณา

จึงเห็นได้ว่า นิติกรรมทั้งกรณีของนิติกรรมสองฝ่ายและนิติกรรมฝ่ายเดียวซึ่งมีผู้รับการแสดงเจตนา ก็เป็นผลก่อให้เกิดหนี้ขึ้นได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงเอกเทศสัญญาต่าง ๆ ตามที่บัญญัติเอาไว้ในบรรพ 3 ทั้งหมดอีกด้วย เช่น สัญญาซื้อขาย แลกเปลี่ยน โห้เช่าทรัพย์สินเช่าซื้อ จ้างแรงงาน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งมีทั้งสัญญาทางทอมนแทน และสัญญาประเภทที่ไม่มีประโยชน์ทางทอมนแทน เหล่านี้ล้วนแต่เป็นที่มาแห่งหนี้ทั้งสิ้น

2. นิติเหตุ

นิติเหตุ ได้แก่ เหตุใดในกฎหมาย ซึ่งอาจจะเกิดจากเหตุการณ์ตามธรรมชาติหรือเกิดจากการกระทำของบุคคลซึ่งมีไฉนึ่งให้เกิดผลตามกฎหมายขึ้น มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 4 กรณีคือ

- 2.1 จัดการงานนอกสั่ง (ตามมาตรา 395)
- 2.2 ละเมิด (ตามมาตรา 420)
- 2.3 ลามฉนวน (ตามมาตรา 406)
- 2.4 หนีจากสถานะของบุคคล หรือโดยบทบัญญัติของกฎหมายอื่น

2.1 จักการงานนอกสั่ง มาตรา 395 บัญญัติว่า " บุคคลใดเข้าทำกิจการแทนผู้อื่นโดยเขามีความรู้ชานวามไว้ให้ทำก็ดี หรือโดยมิได้มีสิทธิที่จะทำการนั้นแทนผู้อื่นด้วยประการใดก็ดี ท่านว่าบุคคลนั้นจะต้องจักการงานไปในทางที่จะให้ผลประโยชน์ของตัวการตามความประสงค์อันแท้จริงของตัวการ หรือตามที่พึงสันนิษฐานได้ว่าเป็นความประสงค์ของตัวการ "

2.2 ละเมิด มาตรา 420 บัญญัติว่า " ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำทัณฑ์มคธอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิด จำต้องชดเชยสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น "

ตัวอย่าง ก. ขับรถยนต์โดยประมาทชน ช. โค้วรับมากเจ็บ ถิวว่า ก. เป็นผู้ทำละเมิด หรือ ก. ทำร้าย ช. โค้วรับมากเจ็บ ก็ถือเป็นการทำละเมิด ซึ่งทั้ง 2 กรณี ก. จำต้องชดเชยสินไหมทดแทน ให้แก่ ช. ผู้เสียหาย ซึ่งเป็นการชดเชยในทางแห่งโทษหนึ่ง ต่างหากจากการรับโทษในทางอาญา

2.3 ลานฉกรรจ์ มาตรา 406 บัญญัติไว้ว่า " บุคคลใดไต่มาซึ่งทรัพย์สินใด เพราะการที่บุคคลอีกคนหนึ่งกระทำเพื่อชำระหนี้ก็ดี หรือไต่มาด้วยประการอื่นก็ดี โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ และเป็นทางที่บุคคลอีกคนหนึ่งนั้นเสียเปรียบไซ้ ท่านว่าบุคคลนั้นจำต้องคืนทรัพย์สินให้แก่เขา ซึ่งการรับสภาพหนี้สินว่ามีอยู่หรือหาไม่นั้น ท่านก็ให้ถือว่าเป็นการกระทำเพื่อชำระหนี้ด้วย "

บทบัญญัติอันนี้ทำให้ไซ้บังคับตลอดถึงกรณีที่ได้ทรัพย์สินมา เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมิได้มีได้เป็นหนี้ หรือเป็นเหตุที่ไต่สินสุดไปเสียก่อนแล้วนั้นด้วย "

ตัวอย่าง แคง สำนึกผิดคิดว่า ค่า เป็นเจ้าหนี้ตน 300 บาท แคงจึงไต่ชำระหนี้ให้ค่าไป ทั้งนี้ แคง ด้มีสิทธิเรียกเงินต้นคืนจากค่าได้ ในฐานะเป็นลานฉกรรจ์

แต่อย่างไรก็ดี ถ้าเป็นกรณีการชำระหนี้ไปโดยอำเภอใจทั้ง ๆ ที่รู้ว่าตนมิได้เป็นหนี้ หรือไม่มีคุณสมบัติที่จะต้องชำระหนี้ ก็ไม่มีสิทธิที่จะได้รับคืน (ตามมาตรา 407)

แต่กรณีที่ถูกหนี้ชำระหนี้ที่ขาดอายุความต่อเจ้าหนี้แล้ว ลูกหนี้จะเรียกคืนไม่ได้ (ตามมาตรา 408(2)) หรือกรณีตามมาตรา 408(3) คือการที่บุคคลชำระหนี้ตามหน้าที่ศีลธรรม หรือตามควรแก่จริยชาติในสมาคม ก็ไม่มีสิทธิที่จะเรียกคืนทรัพย์สินได้

ฎีกาที่ 1566/2494 ชายซึ่งยอมให้เงินจำนวนหนึ่งเป็นค่าจ้างชายแก่หญิงในการที่ตนอุเคราะห์หญิงนั้นไปนั้น ไม่มีสิทธิเรียกคืน

2.4 หนี้จากสถานะของบุคคล หรือโดยบทบัญญัติของกฎหมายอื่น

หนี้จากสถานะของบุคคล เช่น ค่าอุปการะเลี้ยงดู ตามมาตรา 1563 ซึ่งกฎหมายบัญญัติว่า "บุตรจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา" เป็นหนี้ หรือโดยบทบัญญัติของกฎหมายอื่น เช่น ประมวลวิธีพิจารณาว่าด้วยเรื่องภาษีอากร ซึ่งกำหนดให้บุคคลเสียภาษีต่อรัฐ ก็ทำให้เกิดสิทธิเรียกร้องในชั้นที่รัฐจะเรียกเก็บภาษีต่าง ๆ จากเอกชน กฎหมายเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ ก็บัญญัติให้จ่ายเงินทดแทนเป็นค่าทำขวัญ ฯลฯ เป็นต้น

บทที่ 4 วัตถุแห่งหนี้

ไม่ว่าหนี้จะเกิดจากมูลหนี้ประเภทใดก็ตาม ย่อมจะต้องมีวัตถุแห่งหนี้ ทั้งนี้ เพราะวัตถุแห่งหนี้ เป็นข้อกำหนดว่าลูกหนี้จะต้องชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้อย่างไร

วัตถุแห่งหนี้ (subject of obligation) คือข้อกำหนดในหนี้ทั้งปวง ไม่ว่าหนี้จะเกิดจากมูลหนี้ประเภทใด ว่าลูกหนี้จะต้องปฏิบัติการชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้เป็นประการใด ซึ่งวัตถุแห่งหนี้มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการคือ

1. การกระทำ
2. การงดเว้นการกระทำ และ
3. โบนัสหรือสิทธิซึ่งมอบทรัพย์สิน

1. การกระทำ มาตรา 213 วรรค 2 บัญญัติว่า " เมื่อสภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้บังคับชำระหนี้ได้ ถ้าวัตถุแห่งหนี้เป็นอันให้กระทำการอันหนึ่งอันใด เจ้าหนี้จะร้องขอต่อศาลให้สั่งบังคับให้บุคคลภายนอกกระทำการอันนั้นโดยให้ลูกหนี้เสียค่าใช้จ่ายให้ก็ได้ ... "

ตัวอย่าง ก.จ้าง ข.ปลูกบ้าน วัตถุแห่งหนี้อันเป็นการกระทำตามมาตรา 213 ก็คือ การปลูกบ้าน แต่หาก ข.ละเลยไม่ทำการชำระหนี้อันมีวัตถุแห่งหนี้เป็นการกระทำ การแล้ว ก.ก็มีสิทธิร้องขอต่อศาลให้บังคับให้บุคคลภายนอกกระทำการแทน ข. โดยให้ ข. เป็นผู้เสียค่าใช้จ่าย ตามมาตรา 213 วรรค 2

2. การงดเว้นการกระทำ มาตรา 194 บัญญัติว่า " ... อันหนึ่ง การชำระหนี้ด้วยงดเว้นการอันใดอันหนึ่งก็ย่อมมีได้ " และมาตรา 213 วรรค 3 ซึ่งบัญญัติว่า

" ส่วนหนึ่งซึ่งมีวัตถุประสงค์เป็นอันจะให้คงเว้นการอันใด เจ้าหนี้จะเรียกร้องให้หรือถอนการที่ได้กระทำลงแล้วนั้นโดยให้ลูกหนี้เสียค่าใช้จ่าย และให้จัดการอันควรเพื่อการรายน่าศรัทธาก็ได้ "

ตัวอย่าง ก.ทำสัญญากับ ข.ว่า จะไม่เปิดร้านค้าในย่านการค้า หรือถิ่นเดียวกันกับ ข. วัตถุประสงค์ก็คือ การคงเว้นเปิดร้านค้าแข่งกัน หาก ก.ฝ่าฝืนข้อตกลงเปิดร้านค้าแข่งกันกับ ข. ข.จะร้องขอศาลเพื่อสั่งให้ ก.หยุดดำเนินกิจการร้านค้าที่ตนนั้นเสียก็ได้

3. ไต่ถามสิทธิสงฆกรรม โดยปกติก็จะบังคับกันได้ตามมาตรา 213 วรรคแรกที่มีบัญญัติว่า " ถ้าลูกหนี้ละเลยเสียชำระหนี้ของตน เจ้าหนี้จะร้องขอศาลให้สั่งบังคับชำระหนี้ก็ได้ เว้นแต่สภาพหนี้จะไม่เปิดช่องให้ทำเช่นนั้นได้ "

ตัวอย่าง ก.ทำสัญญาขายช้างให้ ข. วัตถุประสงค์ก็คือ การไต่ถามสิทธิสงฆกรรมช้างให้แก่ ข.

ความแตกต่างระหว่างวัตถุประสงค์กับวัตถุประสงค์แห่งหนี้

วัตถุประสงค์แห่งหนี้ นั้น หมายถึงประโยชน์ที่เจ้าหนี้จะพึงได้รับจากการปฏิบัติการชำระหนี้ของลูกหนี้ วัตถุประสงค์แห่งหนี้จึงเป็นสิ่งที่มาก่อน อันเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดหนี้ และไม่มีข้อยกเว้น จากที่ สุกแล้วแต่ความปรารถนา และความประสงค์ของลูกหนี้ที่มุ่งหวัง จะได้รับประโยชน์จากสัญญานั้นเป็นเรื่อง ๆ ไป

ตัวอย่าง ก.ทำสัญญาขายม้าให้ ข. วัตถุประสงค์แห่งหนี้รายนี้ก็คือ ม้าที่ ข. ต้องการซื้อ เพราะเป็นประโยชน์ ข.ควรพึงได้รับตามสัญญา

วัตถุประสงค์ มุ่งหมายถึงข้อกำหนดที่ลูกหนี้จะต้องปฏิบัติการชำระหนี้ต่อเจ้าหนี้ ซึ่งมีข้อยกเว้นเฉพาะเท่าที่กฎหมายกำหนดเอาไว้คือแค่ 3 ประการเท่านั้น ซึ่งจะมีอยู่ในมูลหนี้ทุกชนิด